

Lirikada obraz va obrazlilikning o'rne (Abdulla Oripov she'riyati misolida)

Uljon Boboqulova¹

Abstrakt

Obraz-kechinma lirikaning negizini tashkil qiladi. O'z navbatida bu kechinma badiiy ifoda uchun to'g'ridan to'g'ri maqsad bo'la olmaydi, u ma'lum vaziyatlarda yuzaga kelgan ma'lum kayfiyatlarni aks ettiradi va ularni umumlashtiradi. Ijodkorning yaratuvchanlik qobiliyati asosida qator sifat o'zgarishlariga uchraydi, yoki butunlay yangidan tug'ilib, kishini maftun etarli darajada mukammallashgan tasavvurlar olamidun dunyoga keladi. Poetik obraz yaratish uchun so'zning asl ma'nosiga nisbatan ko'chma ma'nosini, ma'lum va oddiy belgilariga nisbatan noma'lum va hatto favqulodda belgilarini tadqiq etish, so'zni mumkin qadar yangi qirralari va yangi jilolari bilan, xamelson ko'rinishda tasvirlash taqozo qilinadi. So'zga bunday o'zgacha ma'no, ko'rinish berish obrazlilikni yuzaga keltiradi. Zero, obrazlilik lirikaning muhim sharti bo'lib, har qanday kechinma obraz bo'lib shakllanmas ekan, she'rning oddiy bayondan farqi qolmaydi. Maqolada Abdulla Oripov she'riyati misolida obraz va obrazlilik xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: *Abdulla Oripov, poetik obraz, obrazlilik, lirika, inson, tabiat, kechinma, his-tuyg'u, induviduallik, umumlashma.*

Kirish

Badiiy asar ijodkorning obyektiv voqelikka bo'lgan subyektiv-estetik munosabatidan tug'iladi. Unda ana shu munosabat oqibati o'laroq, muhim deb xayol qilingan hayot ko'rinishlari o'z ifodasini topadi. "Borliqni jonli his etish va uni so'zda ifodalash shoirni yaratadi", deya ta'rif beradi Gyote shoir va she'riyatning mohiyati haqida fikr yuritib [Ekkerman 216, 141]. Darhaqiqat, har bir tashqi hodisadan avval orzu, tilak, niyat, xullas, fikr tug'iladi va bu fikr insonning tashqi olamni qanchalik darajada idrok etgani hamda o'ziga o'zlashtirgani hosilasi o'laroq yuzaga keladi. Ijodkor o'zi

¹Boboqulova Uljon – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti magistranti

E-mail: uljonboboqulova8@gmail.com

Iqtibos uchun: Boboqulova, U. 2022. "Lirikada obraz va obrazlilikning o'rne". *O'zbekiston: til va madaniyat* 1(2): 114—126.

anglagan tashqi ob'ektiv olamni ichki subyektivlik olamiga o'tkazadi. Ana shu ikkinchi olam – “subyektivlik saltanati bu – ichki dunyo” [Belinskiy 1955, 131]da tuyg'u va ong doirasida tashqi dunyodan yashiringan ruh tashqari olamni o'zida aks ettirgan ichki hayotning bor go'zalligi-yu mislsiz jilvalarini poeziyaga hadya qiladi. Bunda biz hamma narsani shoirning shaxsiyati va mahorati orqaligina anglaymiz. Yozuvchilar bu kabi hayot ko'rinishlarini tasviriy nutq vositasida yaratishadi.

Gap lirikaga xos obraz va obrazlilik haqida borar ekan, biz undan faqat lirik qahramon obrazini qidirishimiz kerak emas, balki lirik qahramon hislariga, kechinmalariga sabab bo'lgan obrazlar to'g'risida ham fikr yuritmog'imiz, ularni chuqur tahlil qilmog'imiz darkor.

Asosiy qism

Lirikada obraz muammosini yoritishdan oldin lirika istilohining mohiyatiga ham biroz to'xtalib o'tish joiz. Lirika yunoncha so'z bo'lib, “cholg'u asbobi” degan ma'noni anglatadi. Lirika eng qadimgi adabiy turlardan biridir va u o'zining bir qator xususiyatlariga ega. His-tuyg'u va kechinmalarni tasvirlash uning eng muhim xususiyati sanaladi. Shu bilan birga, lirika boshqa adabiy turlardan farqli o'laroq, voqelikni tasvirlamaydi. Uning uchun voqelik lirik qahramon kechinmalarining asosi, ularga turtki beradigan omil sifatida ahamiyatlidir. Shu bois ham lirik asarlarda voqelik lirik qahramonning qalb kechinmalari orqali ifodalanadi. Yana ham aniqlashtiradigan bo'lsak, kechinmalarni tasvirlash uchun oniy lahzalarda vujudga kelgan va turfa xilda tovlanuvchi “parchalar”, detallargina aks etishi mumkin. Insonni o'rab turgan rang-barang olam, uning turfa sir-sinoatlari, cheksiz ob'ektiv borliq – adabiyotning ob'ekti hisoblansa, o'sha olamda turli-tuman munosabatlarni o'zida mujassamlashtirgan inson hayoti esa uning tasvir predmetini tashkil qiladi.

“Buyuk shoir o'z “men”i xususida gapirar ekan, umum haqida – insoniyat haqida so'zlaydi. Zotan, insoniyatga xos hamma narsa uning tabiatida mavjuddir” [Belinskiy 1948, 45]. Buyuk rus tanqidchisining fikriga qo'shilgan holda yana shuni aytish mumkinki, haqiqatan ham, buyuk shoirning faqat o'zigagina tegishli, o'zigagina xos bo'lgan shaxsiy “men”i bo'lmaydi. Uning “men”ida botiniy va zohiriy olamda mavjud hamma jihatlar namoyon bo'lishi mumkin.

*Ko'rmagandi bunchalar xo'rlik,
Hatto ayoq tilganda yuzin.*

*Alamiga chidolmay sho'rlik,
Nola chekib yubordi uzun.*

Shuning uchun ham har qanday she'rxon shoir hasratida o'z hasratini, shoir dardida o'z dardini, uning quvonchida o'z quvonchini, uning qalbida o'z qalbini topadi. Uning qiyofasida faqat shoirnigina emas, balki insonni, o'z bashariy birodarini ko'radi.

Lirikaga xos obrazlilik ko'rinishlarini biz yuqorida tahlil qilganimiz – lirik qahramon obrazining namoyish etilish tarzlari belgilab beradi. Ayrim asarlarda bu obraz to'g'ridan to'g'ri aks etsa, ayrim asarlarda esa bilvosita – go'yoki lirik qahramonga aloqador bo'lmagan boshqa bir ramziy obrazlar ko'rinishida va yana ba'zi asarlarda esa goh bevosita, goh bilvosita tarzda namoyon bo'lishi mumkin. Shoir Abdulla Oripovning "Sentabr she'rlari" turkumidan o'rin olgan quyidagi she'rlarida yuqorida tilga olingan, ya'ni lirik qahramon tuyg'ularining namoyon bo'lish tarzlarini ko'rish mumkin:

*Ummon sohilida kezaman bedor,
Tong qolib Tangrining mo'jizasiga.
Qulog'im tutaman takror va takror
Hayotning abadiy o'lmas sasiga [Oripov]*

"Ummon bo'yidagi o'ylar" deb nomlangan ushbu she'rda lirik qahramon obrazi yaqqol ko'rinib turibdi. Shoirning barcha o'y-kechinmalari bevosita lirik obraz qiyofasida tasvirlangan bo'lsa, endi quyidagi she'rda esa lirik qahramon obrazini uning hayot haqidagi tasavvurlari orqali ochishga harakat qilgan:

*Ko'm-ko'k yaylov, ko'rinmaydi
Boshqa hech bir zot,
Yollarini silkitgancha
O'tlaydi bo'z ot.
Yaltir-yultir uchib o'tar
Kapalak ba'zan,
Sirli olam mana shuldir,
Shuldir koinot [Oripov]*

Ko'rib turibsizki, bu she'rda o'zgacha tasvir namoyon. Shoir aytmoqchi bo'lgan poetik fikr bevosita lirik qahramonning monologiga emas, poetik obrazlarning o'ziga yuklatilgan. Lekin tabiat lirikasining go'zal namunasi orqali shoirning falsafiy qarashlari o'z ifodasini topganini ham qalban his eta olamiz.

Endi keyingi she'rga e'tiborimizni qaratsak:

*Osmonda bir tanho qush uchar,
Yuraklarni o'rtar ovozi.
Goh varrakdek balandlab ketar,
Goho pastlab ketar parvozi.
Birov bilmas, uchmish u qaydan,
Qayga qo'nar? Bu ham noma'lum.
Nolasi bor – uzilgan naydan,
G'oyib bo'lar o'tmasdan bir zum* [Oripov [https://kh-davron.](https://kh-davron.uz.)

uz.]

Qarang, go'yoki lirik qahramon misralarda tasvirlangan tanho qush obrazi orqasida qolib ketganday – berkinganday ko'rinadi. She'r uch banddan iborat bo'lib, dastlabki ikki bandida “tanho qush”ning “yuraklarni o'rtovchi ovozi”, “goh baland, goho past parvozi”, “manzilining noma'lum ekanligi”, “bir zumda g'oyib bo'luvchi naydan uzilgan navosi” tasvirlari ko'lamida lirik qahramonning o'zini emas, uning tuyg'ularini, kayfiyatini, holatini bilvosita yuqorida sanab o'tilgan obrazlar orqaligina his eta olishimiz mumkin. She'rning xotimasida esa:

*O'sha qushdek yashadim cho'chib,
Sizni xavfdan ayladim ogoh.
Ketolmadim ko'kka ham uchib,*

Topolmadim yerda ham panoh... [Oripov 2018, 335]- tarzida lirik qahramon obrazi bevosita – “tanho qush” obraziga parallel ravishda bo'y ko'rsatadi. So'nggi banddan anglashiladiki, “tanho qush” bu – ijodkorning – lirik qahramonning o'zidir.

Ayrim holatlarning jozibadorligi va ommaning qalbiga chuqur yetib borishining sababi shundan iboratki, u haqda shoir so'z ochgan. Unday she'rlarda hayot ufurib turadi va shunda ildiz otgan. Shoirning mahorati natijasida poetik obraz darajasiga ko'tarilgan. Shoir poetik obrazlar orqali hayot haqiqatini boshqa muhitga – san'at olamiga, yangicha makon va zamon doirasiga olib kirgan, uni yangi bosqichga ko'targan va unga o'zgacha ko'rinish va sifat ato etgan. Bir insonning dardi-yu hasrati, quvonch-u shodligi yana bir odamga har doim ham ta'sir qilavermaydi (buning uchun o'sha notanish odamda ham shunga o'xshagan asos yoki sabab bo'lishi lozim). San'atda, ayniqsa, lirikada o'z va begona, uzoq va yaqin, irq va millat degan chegara, tafovut yo'q: shoirning tasvir ob'ektida kim turishidan qat'i nazar, uning his-tuyg'ulari, kechinmalari inson

quvonch-u shodligi yo dard-u hasrati sifatida qabul qilinadi, shuning uchun kitobxonni goh larzaga soladi, goh o'y-xayolga toldiradi, goh unga chinakam ruhiy quvvat beradi, surur bag'ishlaydi. Sababi, shoir hayotni kuzatadi, teran, o'tkir nigoh bilan uni mushohada qiladi, boshqalar anglashi qiyin bo'lgan qirralarini topadi, hayot haqiqatining mohiyatiga razm soladi, qaysidir jihatlari bilan hamjins, hamohang bo'lgan boshqa ko'pgina faktlarni o'rganadi, ularning nazardan chetda qolgan, unutilgan yoki noma'lum bo'lgan go'zallik qirralarini tadqiq etadi va konkret bir obrazda umumlashtirib beradi. Shu boisdan muayyan obrazga asos bo'lgan badiiy haqiqat hayot haqiqatiga nisbatan ko'p qirrali, umumlashma xususiyat kasb etadi, bu esa shoirga chuqur botiniy ma'noga ega bo'lgan lirik va falsafiy poetik obrazlar yaratishiga asos bo'la oladi. Bu mezon olim Uzoq Jo'raqulov ta'biri bilan aytganda, ijodkorning bir ko'zligi atalib, bu hammaga birdek xolis bo'lish deganidir. "Bir ko'zli ijodkor uchun irq, millat, firqa singari tushunchalar mavjud emas. U butun insoniyatga samoviy mavjudot ko'zi bilan qaray oladi" [Jo'raqulov 2015, 243]. Misol uchun, Afrikaning Sahroyi Kabirida yashovchi biror kishi eskimoslarning quyoshning issiq nurlaridan mosuvo, sovuq, qorli makonlari aks ettirilgan she'rning umumiy poetik mazmunida o'z vatanini ko'ra olishi shundan darak. Axir shoirning iste'dodi, u oddiy narsaning ham go'zal jihatlari farqlashga qodir bo'lmog'idir, bunda kerakli mavzuni, tilga olishi lozim bo'lgan qirralarni, she'r mag'zini shoirga hayotning o'zi beradi; shularning barchasida ohangdor, nafis bir butunlikni yaratish endi shoirning muhim vazifasidir. Shundan xulosa qilish mumkinki, shoir lirik qahramon obrazining aynan o'zi emas. Lirik qahramon tomonidan his etilgan obraz – kechinma lirikaning qon-tomiridir.

Poetik obraz hayot haqidagi shoirona tasavvur va tafakkurning aniq bir his-tuyg'u va kechinma orqali maxsus tasvirlanishidir: bu goh ob'ektiv olamni shoirning qalb oynasida qayta aks etishi bo'lsa, goh ruhiy olamning odamlar shuuridagi, hissiyotidagi ifodasini shoir estetika qonuniyatlari asosida qayta jonlantirishi tarzida namoyon bo'ladi. Hayotdagi turfa voqea-hodisalar, unsurlar, shaxslar, turli vaziyatlar, ruhiy holatlar zamiridagi she'riyatni, odamlar qalbidagi go'zallikni aniq bir she'rlarga, konkret obrazlarga aylantirish uchun shoir ziddiyatli va murakkab holatlarni boshidan kechiradi. Poetik obraz goh birdaniga, g'oyibona tug'ilishi, goh ma'lum bir vaqt oraliq'ida (makon va zamon) shoirning ruhiy holati natijasi o'laroq dunyoga kelishi yoki uzoq izlanishlar, ijodiy qiynoqlar jarayonida yuzaga kelishi mumkin. Har ikkala holatda ham shoirning estetik

didi yuksak shakllangan bo'lishi lozim. Faqat birinchi holda obrazlar beixtiyor, intuitiv tarzda shakllanganda ijodiy izlanishlar zohiran sezilmaydi, ya'ni lirik asarning umumiy mazmuni orqasiga "yashirinadi".

XX asrning buyuk shoirlaridan biri Iogannes Bexer "Yomon rasmlarning aybi yomon chizilganida emas, balki yomon o'ylanganidadir", deydi [Bexer 1965, 342]. Faqat shoirning oliyjanob o'y-niyati, fikrlari bilan to'la ma'nodagi poeziyani, poetik obrazlarni yaratish mushkul. Chinakam poeziya yorqin kechinmalarga aylanishi, ijod jarayonida individuallik kasb etishi va konkret xususiyatlarda namoyon bo'lishi lozim.

*Tik devorda o'rib, o'rmalab,
Chumolilar qatnar tinimsiz.
(Yashash shuni etadi talab)
Balki ular indosh yo insiz.
Ko'ryapsanmi uchrashib yo'lda
Gaplashganday bo'lar o'zaro
Hey, insonlar, boqing bu yo'lda
Ko'tarilmas urush, mojaro* [Oripov 2021, 306].

Chumoli so'zidan har bir shoir istagan she'rida har xil tasvirlarni, obrazlarni yaratishi mumkin. Adabiyotda, asosan, mehnatkashlik timsoli sifatida ta'riflanadigan bu obraz shoir Abdulla Oripov qalamiga mansub yuqoridagi "Chumolilar" she'rida yangicha obraz sifatida individuallik kasb etgan. Shoirning dunyoni teran anglashi, o'ziga xos uslubi, ijodiy ehtirosning kuchi va yaratuvchanlik dardi shaklan juda ham kichik bo'lgan hasharot obrazida katta bir umumbashariy muammolarni – insoniyat dardi va bashariyat taqdiri haqidagi o'y-xayollari tajassum qilinganligiga shubha qilish mumkinmi? She'rning dastlabki misrasidanoq "*tik devorda*" yolg'iz yo'ldan tinimsiz ravishda qarama-qarshi harakatlanayotgan (odamlar borki, ayro yo'llarda ham bir tomonga tinchgina harakatlana olmaydi) chumoli bir paytning o'zida "*o'rmoq*" va "*o'rmalamoq*" singari insoniy hamda hayvoniy sifatlarni o'zida mujassamlashtirgan badiiy umumlashma obraz sifatida namoyon bo'ladi. "*Chumolilarning tinimsiz qatnashi*"da mavjud barcha tirik jonzot uchun yashashning asosiy talablaridan biri to'xtovsiz harakat ekanligini shoir alohida ta'kidlaydi. Zotan, butun koinot hayoti harakat ustiga qurilgandir. Hatto ular indosh (bir oila vakili, mahalladosh, vatandosh) yoki indosh bo'lmagan (bir oilaga mansub bo'lmagan, bir-birini tanimagan, o'zga bir mahallaning, o'zga bir davlatning vakili) bo'lishi mumkinligi

holda ham, ularda aks ettirilgan insoniy sifatlar natijasida chuqur falsafiy ma'no kasb etadi. Odamdagi eng asosiy xususiyatlardan biri bo'lgan so'zlashish qobiliyatini chumolilarga ko'chiradi. Natijada *"uchrashib o'zaro gaplashishi"* tashbehida ijodkorning asl niyati oydinlasha boradi va xuddi shunda obrazlilik yaqqol bo'y ko'rsatadi. Chinakam poetik tuyg'u, ramziylik vositasida yaratilgan bu misralarda "chumoli" obrazi misradan misraga o'tgan sari betakror individuallik kasb etadi, tobora kuchliroq badiiy jozibaga ega bo'lib boradi – ko'p qirrali, umumlashma obraz darajasiga ko'tariladi. *"Hey insonlar, boqing bu yo'lda, Ko'tarilmas urush, mojaro"* misralarida ijodkorning g'oyaviy maqsadi, estetik ideallari xulosasi insoniyatga qilingan murojaati bilan yuzaga chiqadi. Shu tarzda shoirning "ideal olam"i bu gal "chumoli" ramziy-majoziy timsolida o'zining original talqiniga ega bo'ladi, o'zgacha falsafiy-lirik, polisemik obraz sifatida namoyon bo'ladi.

Yuqorida poetik obraz ma'lum bir vaqt oralig'ida (makon va zamon) shoirning ruhiy holati natijasi o'laroq dunyoga kelishi xususida so'z yuritgan edik. Buyuk nemis shoiri Gyotening "Marienbad elegiyalari" haqida o'sha davrda bir mishmish tarqaladiki, go'yo Gyote Marienbadda kurort sayohati chog'ida ham qalban, ham jisman beqiyos go'zal bir qiz bilan tanishib qolganmish. Qizning yonida bo'lish uchun biror imkoniyatni ham qo'ldan chiqarmay u yerda g'oyat baxtli kunlarni boshidan kechirganmish. Nihoyat undan ayrilish uning uchun behad og'ir bo'lganmish va achchiq hijron onlarida hayratangiz go'zal she'rlar yozganmish. Shuni ham tan olish kerakki, "Marienbad elegiyalari"da qalamga olingan histuyg'ular Gyotening boshqa she'rlariga nisbatan ancha-muncha kuchliroq edi. Gyote "Marienbad elegiyalari" haqida so'z yuritib: "Bular g'oyatda to'liqlik ehtiros mevasidir. Men bu ehtiros og'ushida bo'lgan paytimda, dunyoda hech bir narsa uning o'rnini bosa olmaydi, deb o'ylardim. Men bu she'rlarni boshdan kechirganlarim haqidagi hislar hali sovimayoq yozganman. She'rdagi yaqqol samimiyat ham shundan, hammasi go'yo bitta yombidan quyilgandek, buning umumiy mazmunga ham foydasi bo'lgan" [Ekkerman 2016, 68]. Ko'rinib turibdiki, she'r yuqoridagi voqea tug'dirgan kechinmalar ifodasi bo'lib, jonli ruh, kuchli ehtiros ta'sirida yuksak poetik obrazlar yuzaga kelgan. Biz tahlil qilgan "Chumolilar" she'ridagi chumoli obrazi birdaniga, g'oyibona tug'ilgan obraz bo'lishi mumkin. Tik devorda harakatlanayotgan chumolilarga bexosdan ko'zi tushgan-u, ularni kuzatish natijasida o'zida yuzaga kelgan ruhiy kechinma – ayni vaziyat shoirning yaratajak she'ri uchun detal vazifasini bajargan.

Bunda tasodif go'zal bir poetik obraz yaratilishiga asos bo'lgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Keyingi holatda esa ayni bir vaqtda yuz bergan bir butun kechinma – qalbning o'sha onlardagi surati shu qadar ohorli, samimiy obrazlarning yaratilishiga asos bo'lgan. Poetik obraz yuzaga kelishining ikkinchi turiga esa A.Oripovning “Hayot ibrati” she'ri yaqqol misol bo'la oladi:

*Yosh do'stim, volidang qadriga yetgin,
Mayli, o'zgalarni faromush etgin.
Ona-yu Vatandir asli beminнат,
Boshqalar sherikdir, hamrohlar faqat [Oripov 2016, 268].*

Ushbu she'rdagi shoirning hayot haqidagi o'y-fikrlari, xulosalari uzoq yillik hayotiy tajribalari, bosib o'tgan umr yo'llaridan chiqargan shaxsiy mulohazalari asosida vujudga kelgan bo'lib, poetik fikr lirik qahramonning o'z-o'zini aks ettiruvchi monologi tarzida bayon etilgan. Bunda tilga olingan obrazlar ijodiy qiynoqlar, izlanishlar, ruhiy iztiroblar – kechinmalar samarasi o'laroq poetiklik kasb etgan. Chunki Ona va Vatan obrazlari haqida keskin xulosaga kelish uchun murakkab hayotiy va ijodiy jarayonni bosib o'tgan bo'lish lozim.

“Badiiy obraz borliqning san'atkor ko'zi bilan ko'rilgan va ideal asosida ijodiy qayta ishlanib, hissiy idrok etish mumkin bo'lgan shaklda ifodalangan aksidir” [Quronov 2018, 90]. Albatta, bu aksda borliqning ko'plab izlarini topamiz, biroq endi bu izlar biz bilgan borliqning aynan o'zi emas, tamomila yangi olam – badiiy borliqning o'zidir.

*Sevgi bo'lar sevgiga javob
Yangragandek gumbazda sado...
(Qadimgi hind shoiri)*

*Qanot bog'la, hey, lirik yurak!
Hissiyotlar osmonida uch.
Dilraboning qalbiga kirgil,
Olgil qaynoq lablardan o'pich!
Qalbimsan sen, uchqur lirikam!
Qalb! Rozingni vafo bo'lib ayt.
Tingla! Go'zal qalbini rom et!
...Toki aksi sado olib qayt! [Oripov 2021, 90]*

E'tibor bergan bo'lsangiz, shoir Abdulla Oripov “Qanot bog'la”

deb nomlangan kichik hajmli she'rida lirik turning butun mazmun-mohiyatini bayon etib bergan. Asarning dastlabki bandida lirik qahramon obrazi bilvosita, ya'ni "*lirik yurak*", "*dilrabo*" obrazlari soyasiga yashirinib olgan. "*Lirikaga aylantirilgan yurakni qanot bog'lab, hissiyotlar osmoniga uchishini, dilraboning qalbiga kirib, lablaridan qaynoq o'pich olishi*"da obrazlilikning go'zal namunasini ko'rishimiz mumkin. "*Dilrabo*" obrazi tashqaridan ko'ringan go'zal obrazigina emas, balki biz yuqorida bildirgan fikr – shoirning qalbini maftun etgan, ko'nglini jalb qiluvchi va "*dil tortuvchi*" borliqdagi jamiki real va mavhum narsalardir. Mavjudlikning – "*dilrabo*"ning ichki dunyosiga – qalbiga kirib, bir-biriga singib ketgan ikki oshiq bo'sasidek *ob'ekt (dilrabo)* va *sub'ekt (shoirning lirik yuragi)*ning oshufta bo'lib ketishi haqiqiy lirik kechinmani yuzaga keltiradi. O'pich orqali "*dilrabo*"ning qalbini shoir qalbiga ko'chirgan uchqur lirika (yurak) endi shoirning qalbiga aylanadi. Shoir o'z qalbiga murojaat qilib, dil rozini go'zalga yetkazishi va qalbidagi go'zalning qalbini rom etishi lozim. Toki shoirning qalb kechinmalari "*dilrabo*" bilan uyg'un holatda "aksi sado" bo'lib qayta yaralgandagina go'zal lirik obraz dunyoga keladi. Lirik obraz esa shoirning obrazli tafakkuri – obrazlilik orqali yuzaga keladi.

Obraz va obrazlilik yo'q joyda lirika mavjud bo'lmaydi. Obrazlilik esa lirik asarlarda turfa ohang, tovush, polisemantik so'zlar orqali turli-tuman ma'no ko'chish yo'llari – badiiy tasviriy vositalar, ramziy obrazlar yordamida yuzaga keladi. Yuqoridagi bildirilgan fikrlarimizdan ayon bo'ladiki, haqiqatan real voqelikning o'zi obraz materiali bo'la olmaydi, bunda ijodkorning shaxsiyati ham muhimdir. Ya'ni "Bir badiiy obrazda ob'ektiv va sub'ektiv ibtidolar uyg'un mujassam topadi" [Quronov 2018, 91]. Shuning uchun ham bir xil mavzuni qalamga olgan ikki ijodkor, bitta narsaning suratini chizgan ikki rassom, bitta personaj rolini ijro etgan ikki aktyor tomonidan yaratilgan obrazlar bir xil bo'lmaydi, bo'lolmaydi. Fikrimiz dalili sifatida ikki shoir – Abdulla Oripov va Rauf Parfilarning bir xil obraz yaratishdagi turfa kechinmalari va tasvirini keltiramiz:

*Tonglar otar bunda entikib,
Quyosh visol deya ichikib,
Tog'lar aro ko'taradi bosh.
Qahqaha-la yoyar zarrin soch* [Oripov 2021, 334].

*Tong otmoqda tong o'qlar otar,
Tong otmoqda quyosh – zambarak.
Yaralangan yer shari yotar,*

Boshlarida yashil chambarak [To'xliyev, Karimov B. 2018, 81].

Har ikkala lirik asarda ham shaklan bir xil motivlar va obrazlar tasvirlangan, ya'ni tong otish jarayoni va quyosh. Lekin ijodkorning ichki sezimlari, voqelikni idrok qilish va his etish hamda uni qayta ifoda etish uslublari ayrodir. Ular tomonidan tasvirlangan kechinma – obraz mohiyatan bir xil bo'lsa-da, ayni lirik asarlarda tamomila bir-biriga zid o'zgacha ruh, o'zgacha kayfiyat kasb etgan. A.Oripovning "Yillar va burgut" lirik dostonidan keltirilgan yuqoridagi parchada "tongning quyosh visoli deya entikib otishi, quyosh esa tongning visoli uchun qahqaha-la zarrin sochlarini yoyib, ichikib tog'lar aro bosh ko'tarishi" motivida hayotga bo'lgan muhabbat, ertangi kunga bo'lgan ishonch, diydor ufurib turgan bo'lsa, R. Parfining "Tong otmoqda" she'rida esa tong bilan kelishib olgan quyosh go'yo zambarakki, undan otilayotgan o'qlar yerni yaralagan. Lekin bu o'qlar jon oluvchi emas, aksincha jon baxsh etuvchi, yerga yangidan hayot bag'ishlovchi o'qlar ekanligi yerning boshidagi yashil chambarak orqali obrazli tarzda ifodalanadi. Har ikkala she'rda ham tong va quyosh obrazlariga xos individual xususiyatlar katta bir badiiy umumlashmani hosil qilgan. Bu esa konkret obraz yaratilishiga olib kelgan. She'rning har misrasida obrazli tafakkur mahsuli o'laroq obrazlilik nafasi ufurib turibdi. Lirikani obraz va obrazliliksiz tasavvur etib bo'lmaydi. Yuqoridagi she'rlar mazmunini nasriy "Tong otdi va quyosh chiqdi" tarzida ifodalaganimizda hech qanday ehtiros va kechinmadan asar ham qolmaydi. Shu bois, lirik asarlarda obraz – kechinma va obrazlilik muhim kategoriya bo'lib, lirik asarning yuragi, qalbidir.

Xulosa

Haqiqiy lirik obraz yaratish uchun ijodkor borliqni o'ziga singdirishi va ichki sezimlari orqali anglangan barcha motivlarni yaxlit bir holda tasvirlashi lozim. Agar voqelikni shoir o'z xayolida qanday tasavvur qilgan bo'lsa, shunday tasvirlasa oddiy karikaturadan boshqa narsa bo'lmasdi. Nur bor, turfa ranglar bizni o'rab turibdi. Ammo o'z ko'zimizda nur va ranglar bo'lmaganida edi, biz ularni ilg'ayolmagan, ko'zimiz ochiq holda ko'r bo'lur edik. Borliqda mavjud barcha real va mavhum narsalarning ichki dunyosiga kira bilgan, ularni o'ziga singdirgan shoirning yuksak ehtirosi, tug'ma este'dodi va ilhomi orqali tashqariga aks-sado tarzida otilib chiqqan obrazlar yetuk poetik obrazlar sanaladi.

She'riyatda obrazlilik, asosan, ifodaviylik va tasviriylilik tarzida namoyon bo'ladi. Ko'pincha ular yonma-yon yashaydi, bir-

biriga o'tib turadi va bir-biriga qo'shilib, singishib ketadi. Beixtiyor ilhom ola kelgan kechinma – obrazlar ifodaviylikni yuzaga keltirsa, tasviriylik esa, avval aytib o'tganimizdek, uzoq izlanishlar, tajribalar, ijodiy qiynoqlar samarasidir. Olam shu qadar keng, shu qadar boy, hayot shu qadar rang-barangki, she'r uchun mavzu hamisha topiladi. Biroq bu she'rlar uchun sabab va materialni borliqning o'zi berishi kerak. Ana shunday borliqning o'zi ilhom va iste'dod tuhfa qilgan shoir Abdulla Oripov ijodida aks ettirilgan barcha obrazlar badiiy jihatdan butun obrazlardir. Shoir ijodida obrazlar ko'lami shu qadar xilma-xilki, hayotda ijodkor qalamga olmagan mavzu qolmagandek go'yo va buning natijasida yuzaga kelgan obrazlar sistemasining o'zi bir kichik olamdir.

Abdulla Oripov she'riyatidagi obrazlar o'zining jozibadorligi, sharqona urf-odatlarining ifodasi sifatida milliy ruh bilan sug'orilganligi, teranligi, ko'p ma'noliligi (polisemik) va ularga yuklatilgan "yuk"larning og'irligi hamda salmoqdorligi jihatdan adabiyotimizda muhim o'rin tutadi. Bu obrazlar tabiatning kichik zarrasi-yu insonning eng ichki hislaridan tortib umumbashariy muammolarni ham o'ziga qamrab olgan obrazlardir. Hatto bu olamga mansub bo'lmagan botiniy olamdagi mavjudliklar ham shoir ijodida mukammal obraz darajasiga ko'tarila olgan.

Adabiyotlar

- Белинский В.Г. 1955. *Танланган асарлар*. Тошкент: Ўзбекистон.
- Белинский В.Г. 1948. *Собрание сочинений в 3-х томах*. М., Художественная литература.
- Бехер И. 1965. *Любовь моя, поэзия*. М., Художественная литература.
- Эккерман Й.П. 2016. *Гёте билан гурунглар*. Тошкент: Ўзбекистон.
- Гегел. 1958. *Сочинения*. 14-том. М., Художественная литература.
- Жўрақулов У. 2015. *Назарий поэтика масалалари*. Тошкент: Adabiyot va san'at.
- Oripov A. 2015. *Everest va Ummon*. Toshkent: O'zbekiston.
- Oripov A. 2016. *Саккизинчи жилд*. Тошкент: Шарқ.
- Oripov A. 2021. *Shoirning tug'ilishi*. Toshkent: Adabiyot.
- Oripov A. *Sentabr she'rlari*. <https://kh-davron.uz>.
- Quronov D. 2018. *Adabiyot nazariyasi asoslari*. Toshkent: Akademnashr.
- To'xliyev, B, Karimov, B. 2018. *Adabiyot*. 11-sinf o'quvchilari uchun darslik. II qism. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

The role of image and imagery in lyrics (In the example of Abdullah Oripov's poetry)

Uljon Bobokulova¹

Abstract

The image-experience is the basis of the lyrics. In turn, this experience cannot be a direct goal for artistic expression, it reflects certain moods that have arisen in certain situations and summarizes them. Based on the creative ability of the creator, it undergoes a number of qualitative changes, or it is born completely anew and comes to the world from the world of imagination, perfected to a sufficient level of fascination. In order to create a poetic image, researching the figurative meaning of the word in relation to its original meaning, the unknown and even extraordinary signs in relation to its known and ordinary signs, using the word with as many new facets and new glosses as possible, chameleon It is recommended to describe it in the form. Giving such a special meaning and appearance to the word creates imagery. After all, imagery is an important condition of lyrics, and as long as any experience is not formed into an image, the poem will not differ from a simple statement. The article talks about image and figurativeness on the example of Abdulla Oripov's poetry.

Key words: Abdulla Oripov, poetic image, imagery, lyrics, human, nature, experience, emotion, individuality, generalization.

References

- Belinskiy V.G. 1955. *Tanlangan asarlar*. Toshkent: O'zbekiston.
Belinskiy V.G. 1948. *Sobranie sochineniy v 3-x tomax*. M., Xudojestvennaya literatura.
Bexer I. 1965. *Lyubov moya, poeziya*. M., Xudojestvennaya literatura.
Ekkerman Y.P. 2016. *Gyote bilan gurunglar*. Toshkent: O'zbekiston.
Gegel. 1958. *Sochineniya*. 14-tom. M., Xudojestvennaya literatura.
Jo'raqulov U. 2015. *Nazariy poetika masalalari*. Toshkent: Adabiyot va san'at.
Oripov A. 2015. *Everest va Ummon*. Toshkent: O'zbekiston.
Oripov A. 2016. *Sakkizinchi jild*. Toshkent: Sharq.
Oripov A. 2021. *Shoirning tug'ilishi*. Toshkent: Adabiyot.
Oripov A. *Sentabr she'rlari*. <https://kh-davron.uz>.

¹*Bobokulova S. Uljon* - Graduate student of Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek language and literature.

E-mail: uljonboboqulova8@gmail.com

For citation: Bobokulova, U. 2022. "The role of image and imagery in lyrics". *Uzbekistan: Language and Culture* 1(2): 114-126.

Quronov D. 2018. *Adabiyot nazariyasi asoslari*. Toshkent: Akademnashr.
To'xliyev, B, Karimov, B. 2018. *Adabiyot*. 11-sinf o'quvchilari uchun darslik.
II qism. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.